

УДК 378.091.31/39-025.14 «364»(477)(045)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/68-2-39>

Альона СОЛОДЧУК,
orcid.org/0000-0001-9221-277X
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської мови та методики її навчання
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(Умань, Черкаська область, Україна) allionka@ukr.net

СИСТЕМА ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

У статті глибоко аналізуються актуальні аспекти, пов'язані зі змішаним навчанням, яке в наш час є передовою освітньою технологією. Змішане навчання визнається важливим інструментом в сучасній освіті, оскільки воно поєднує в собі переваги традиційного класичного навчання та сучасних технологічних досягнень. Один із головних аспектів, які розглядаються в статті, – це можливості підвищення ефективності змішаного навчання. Необхідно також враховувати, що останні події, зокрема запровадження воєнного стану, вплинули на освітній процес в Україні. Багато навчальних закладів були змушені перейти на дистанційне навчання та змішану (гібридну) форму навчання. Тому у статті також досліджується, як змішане навчання може бути ефективно використане в умовах надзвичайних ситуацій та допомогти забезпечити доступ до якісної освіти для усіх учасників освітнього процесу.

У даній роботі змішане навчання розглядається як органічне та ефективне поєднання відібраних і взаємодоповнюючих методів та технологій навчання, що включають як очні, так і онлайн компоненти. Цей підхід підкреслює необхідність глибокого аналізу і поєднання традиційних навчальних методів з сучасними технологічними інноваціями з метою створення ефективною та гнучкою системи навчання. Запропоноване дослідження спрямоване на аналіз та вивчення унікальних аспектів змішаного навчання та викладання, розглядаючи його як сучасну норму в освітній системі України. Змішане навчання надає можливість створити інноваційний навчальний процес, який враховує індивідуальні потреби студентів, розвиває їх критичне мислення та допомагає забезпечити високий рівень засвоєння матеріалу.

Більшість досліджень на цю тему спрямовані на аналіз загальних аспектів змішаного навчання у загальному контексті. Проте, наукових досліджень, які досліджують виклики змішаного навчання під час воєнного стану та його вплив на успішність цієї передової освітньої технології, недостатньо. Здійснено аналіз літератури з метою виявлення переваг та недоліків змішаного навчання, як з точки зору викладачів, так і навчальних закладів. Також розглянуті рекомендації для успішного впровадження та розвитку цієї технології в умовах воєнного конфлікту.

Загальні висновки дослідження свідчать, що змішане навчання, незважаючи на свої очевидні переваги, має особливості, які викликають негативне ставлення та можуть загрозувати успішності освоєння професійних навичок, особливо в умовах військового конфлікту.

Ключові слова: воєнний стан, змішане навчання, дистанційне навчання, освітні технології, вебтехнології.

Alona SOLODCHUK,
orcid.org/0000-0001-9221-277X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor at the Foreign Languages Department
Pavlo Tychnya Uman State Pedagogical University
(Uman, Cherkasy region, Ukraine) allionka@ukr.net

THE SYSTEM OF BLENDED LEARNING IN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW IN UKRAINE

The article deeply analyzes the current aspects related to blended learning, which is an advanced educational technology in our time. Blended learning is recognized as an important tool in modern education, as it combines the advantages of traditional classical learning and modern technological achievements. One of the main aspects considered in the article is the possibility of increasing the effectiveness of blended learning. It is also necessary to take into account that recent events, in particular the introduction of martial law, have affected the educational process in Ukraine. Many educational institutions were forced to switch to distance learning and a mixed (hybrid) form of education. Therefore, the article also explores how blended learning can be effectively used in emergency situations and help ensure access to quality education for all participants in the educational process.

In this work, blended learning is considered as an organic and effective combination of selected and complementary learning methods and technologies, including both face-to-face and online components. This approach emphasizes the need for in-depth analysis and the combination of traditional educational methods with modern technological innovations in order to create an effective and flexible education system. The proposed research is aimed at analyzing and studying the unique aspects of blended learning and teaching, considering it as a modern norm in the educational system of Ukraine. Blended learning provides an opportunity to create an innovative educational process that takes into account the individual needs of students, develops their critical thinking and helps ensure a high level of mastery of the material.

Most research on this topic aims to analyze general aspects of blended learning in a general context. However, there is a paucity of research that examines the challenges of blended learning during martial law and its impact on the success of this advanced educational technology. An analysis of the literature was carried out in order to identify the advantages and disadvantages of blended learning, both from the point of view of teachers and educational institutions. Recommendations for the successful implementation and development of this technology in the conditions of a military conflict are also considered.

The general conclusions of the study indicate that blended learning, despite its obvious advantages, has features that cause negative attitudes and can threaten the success of learning professional skills, especially in conditions of military conflict.

Key words: martial law, blended learning, distance learning, educational technologies, web technologies.

Постановка проблеми. Впродовж останнього десятиліття в усьому світі спостерігається активна тенденція до впровадження змішаного навчання як передової освітньої технології, яка має великий потенціал для подальшого розвитку. Швидкий розвиток цифрових технологій, поширення коронавірусної інфекції і введення воєнного стану призвели до кардинальних змін у всіх сферах життя, включаючи освіту. Ці зміни змусили освітні заклади в Україні перейти на дистанційне навчання та, в частині, на змішану форму навчання. Ситуація в Україні, обумовлена воєнним станом, вимагає вивчення нових методів організації освітнього процесу. У цьому контексті стає важливим розробити ефективні підходи до поєднання традиційних та дистанційних методів навчання, щоб забезпечити якісну освіту в умовах воєнного стану.

В Україні освітній процес здійснюється в різних формах, залежно від обставин: онлайн (з використанням інформаційних технологій та дистанційного доступу на територіях, близьких до зон бойових дій), офлайн (на віддалених від районів бойових дій територіях) і в режимі змішаного навчання. Ця гнучкість в організації освітнього процесу дозволяє адаптувати навчання до різних умов і забезпечувати доступ до освіти незважаючи на виклики, пов'язані зі збройною агресією і воєнним станом.

Система освіти в таких умовах реагує на виклик шляхом активного пошуку нових підходів до навчання, впровадження інноваційних форм організації освітнього процесу та застосування ефективних педагогічних та інформаційних технологій. Безумовно, змішане навчання стало важливим завданням для всіх учасників освітнього процесу. Сьогодні в цей складний період освіта намагається адаптуватись до нових умов і забезпечувати доступ до навчання незважаючи на складні обставини.

Аналіз досліджень. Щодо рівня вивчення особливостей функціонування вищих навчальних закладів під час воєнного стану, можна відзначити, що досліджень у цій галузі наразі не так багато, щоб говорити про повністю обґрунтований і всебічний аналіз теми. Крім того, з розвитком воєнної ситуації відбувається адаптація управління освітою та самих вищих навчальних закладів до функціонування в нових кризових умовах. Це призводить до змін у характері онлайн та офлайн взаємодії, що, в свою чергу, вимагає оновлення існуючих досліджень з цієї теми. Нові умови створюють необхідність у поглибленому вивченні того, як вищі навчальні заклади функціонують в умовах кризи та як вони адаптувалися до нових викликів. Треба відзначити, що, хоча було проведено значну кількість досліджень щодо очного, дистанційного та змішаного навчання в контексті світової наукової спадщини, особливо під впливом обмежень, пов'язаних з пандемією коронавірусу, дуже мало уваги було приділено впливу воєнного стану на функціонування вищих навчальних закладів. Дослідження на цю тему переважно виконуються вченими з України, які швидко мобілізували свої наукові ресурси через крайню актуальність цього питання та необхідність знаходити швидкі рішення для забезпечення нормального навчального процесу в умовах воєнного стану. Розширення досліджень у цій галузі може розширити уявлення про виклики та можливості навчання під час війни.

Аналіз різних джерел показує, що термін «змішане навчання» може мати кілька визначень і використовуватися під різними назвами, такими як гібридне навчання (hybrid learning), комбіноване навчання (mixed-mode learning) або інтегроване навчання (webenhanced learning). Ч. Дзюбан, Дж. Гартмен і П. Москал розглядають змішане

навчання як підхід, який успішно поєднує активну роботу в аудиторії з можливостями, які надає всевітня мережа Інтернет (Dziubanet al., 2003).

С. Моебз та С. Вейбелзал розглядають змішане навчання як синтез дистанційного та традиційного спілкування в рамках комплексної навчальної діяльності. Іншими словами, це використання як онлайн, так і офлайн методів комунікації та навчання в єдиної навчальній практиці для досягнення більш ефективних навчальних результатів (Moebs, Weibelzahl, 2006: 2). За Б. Коллінсом та Дж. Муненом, змішане навчання представляє собою комбінацію традиційного очного навчання та онлайн-навчання. Освітній процес у цьому випадку реалізується як у класичних аудиторіях, так і поза ними, при цьому онлайн-компонента є природним розширенням традиційного аудиторного навчання. Такий підхід дозволяє забезпечити більш гнучкий та доступний навчальний процес, де студенти можуть використовувати різноманітні ресурси та можливості для отримання знань, навіть поза фізичними межами університету (Collis, Moonen, 2001: 2019).

У 2006 році Ч. Бонк та Ч. Грехем використали термін «змішане навчання» у своїй роботі «Посібник з середовищ змішаного навчання: глобальна перспектива, локальний дизайн». Вони визначили системи змішаного навчання як «навчальні системи, що поєднують аудиторне викладання з викладанням, що опосередковане комп'ютерними технологіями» (Bonk, Graham, 2006: 5).

У сучасних наукових дослідженнях в Україні узагальнено моделі змішаного навчання, розглянуті закордонними дослідниками, запропоновано моделі, які можна інтегрувати в традиційний навчальний процес вищого навчального закладу (Сікора, 2016). Також здійснена узагальнена класифікація моделей змішаного навчання, а також запропоновані стратегічні етапи його впровадження в діяльність вищих навчальних закладів (Бугайчук, 2016). І. Серєда досліджувала сучасний досвід використання змішаного навчання в практиці педагогів як в Україні, так і в інших країнах світу. Вона визначила умови, які впливають на ефективність реалізації змішаного навчання (Серєда, 2022). Т. Горохівська зосередилась на вивченні особливостей впровадження змішаного навчання (blended learning) в освітній процес вищих навчальних закладів, зокрема, в контексті досвіду США. В її дослідженні обговорюються аспекти застосування змішаного навчання та його вплив на освітні процеси вищих навчальних закладів (Горохівська, 2022). Т. Боднар провела дослідження, в якому вивчала прак-

тичні проблеми використання зарубіжних практик змішаного навчання у навчальному процесі (Боднар, 2021).

Зазначимо, що більшість досліджень, пов'язаних із змішаним навчанням, фокусувалися на періоді пандемії та періоді після неї. Аналізуючи наявні джерела, можна зазначити, що вчені зробили значний внесок у вивчення різних аспектів навчання. Проте введення воєнного стану в Україні створює актуальну потребу у подальшому дослідженні особливостей організації змішаного навчання в нових політичних, соціально-економічних і культурних умовах.

Мета статті полягає в розгляді особливостей функціонування вищих навчальних закладів в умовах воєнного конфлікту та визначенні характерних рис змішаного навчання та викладання в системі освіти України. Крім того, стаття націлена на аналіз викликів, які виникають під час впровадження змішаного навчання в закладах вищої освіти в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Змішане навчання вже впродовж тривалого періоду успішно використовується в освітніх установах Європи, США і багатьох інших країнах світу. На відміну від українського досвіду, в закордонних коледжах і університетах активно розвивається використання змішаного навчання як методу навчання.

У національній освітній системі України, змішане навчання є досить новим підходом, який поки що розвивається та перебуває в етапі практичної інкубації. Як Т. Боднар зауважує, що в українському освітньому просторі поки немає розроблених власних моделей змішаного та дистанційного навчання, тому представники вищих навчальних закладів України наразі здебільшого виходять з зарубіжного досвіду і намагаються адаптувати ті чи інші методи, які вони вважають відповідними в своєму контексті (Боднар, 2021: 163). Розповсюдження позитивного досвіду, врахування та аналіз недоліків можуть сприяти створенню більш системного та стандартизованого підходу до впровадження змішаного навчання в українських закладах вищої освіти.

Змішане навчання в загальному розумінні означає такий підхід до навчання, при якому частина пізнавальної діяльності студентів проводиться під час занять під безпосереднім керівництвом викладача, а інша частина – у формі самостійної роботи з використанням електронних ресурсів. Важливо зауважити, що співвідношення між цими двома частинами навчального процесу може змінюватися залежно від конкретної ситуації та потреб студентів.

На перший погляд, важливою відмінністю змішаного навчання від традиційної системи є активне використання інтерактивних технологій для здобуття нових знань та доступу до навчального матеріалу. Це означає, що технології стають не просто допоміжними, а повноцінними інструментами в навчанні. Однак, змішане навчання також передбачає комбінування різних методів та підходів до навчання, а також різних способів подачі матеріалу. Наприклад, частина навчального матеріалу може бути відведена для групової роботи, де студенти спільно вирішують завдання або досліджують певну тему. Інша частина матеріалу може бути призначена для самостійного вивчення, коли студенти мають можливість глибше досліджувати тему самостійно. Важливою особливістю змішаного навчання є те, що це можливо як в аудиторії, так і на відстані, завдяки використанню віддалених навчальних ресурсів та електронних платформ.

Змішане навчання надає студентам більше можливостей для взаємодії з матеріалом і сприяє більш індивідуалізованому підходу до навчання, що може сприяти кращому засвоєнню знань і розвитку навичок.

Змішане навчання також відрізняється важливою роллю викладачів. У цьому контексті вони виступають у якості фасилітаторів навчального процесу, а їх головною метою є не тільки оцінка студентів під час іспитів, але і активна взаємодія з ними, стеження за їх прогресом та надання допомоги у разі потреби. Тобто, викладачі виходять за рамки ролі простих спостерігачів і перетворюються у менторів. Ця зміна ролі викладачів відкриває нові можливості для студентів у сприйнятті навчального процесу. Вони тепер можуть розраховувати на підтримку і поради від викладачів, які активно сприяють їхньому навчанню. Фасилітатори надають студентам можливість обговорювати питання, ділитися думками та досліджувати матеріал глибше, роблячи навчання більш інтерактивним і індивідуалізованим.

Змішане навчання відрізняється від традиційного аудиторного навчання в Україні завдяки переведенню частини процесу в онлайн. Важливо розуміти, що змішане навчання і онлайн-навчання – це не одне й те ж. Онлайн-навчання передбачає використання в основному віддалених ресурсів і не забезпечує особистого взаємодії між студентами в аудиторії або між студентами та викладачами.

Однією з ключових особливостей моделі змішаного навчання є акцент на студентоцентричному підході, який передбачає активну участь сту-

дента в кожній навчальній діяльності, як груповій, так і індивідуальній (Староста, 2023: 65). Під час змішаного навчання теоретичний матеріал самостійно опрацьовується студентом за допомогою електронних навчальних курсів, в той час як на аудиторних заняттях навички і вміння закріплюються та вдосконалюються через використання ігрових методів, активних дискусій, пошуку рішень, вирішення проблем тощо.

Важливо підкреслити, що ефективність дистанційного навчання сильно залежить від того, як якісно розроблені навчальні курси і яка підтримка надається студентам (Gurajena et al., 2021). Це включає в себе не лише якість навчального контенту, але й можливість отримання допомоги та взаємодії з викладачами та іншими студентами для підтримки успішного навчання.

На основі досвіду багатьох навчальних закладів, вчені визначили кілька важливих аспектів, які слід враховувати при розробці та впровадженні змішаного навчання. Зокрема:

1) Проведення аналізу потреб. Першочерговим завданням є належний аналіз потреб у навчанні та результатів діяльності навчального закладу. Цей аналіз допомагає з'ясувати, які саме навчальні цілі необхідно досягти та які проблеми можуть виникнути. Також важливо ретельно розглянути, які ресурси і підтримка доступні для успішної реалізації змішаного навчання.

2) Вибір моделі змішаного навчання. Вибір відповідної моделі змішаного навчання має велике значення. Важливо обрати той підхід, який найкраще відповідає особливостям і потребам конкретного навчального закладу. Це може включати різні комбінації онлайн та аудиторних занять, залежно від специфіки навчального процесу і ресурсів.

3) Забезпечення навчання викладацького складу. Надання викладачам можливості постійно покращувати свої навички та знання, необхідні для успішної реалізації змішаного навчання, є ключовим аспектом. Це включає в себе як навчання викладачів використовувати нові технології та методи, так і постійне вдосконалення їхніх викладацьких навичок. Навчання викладацького складу має бути систематичним і орієнтованим на досягнення високих результатів в навчанні.

4) Заохочення до спільної роботи викладачів. Спільна робота викладачів має велике значення для обміну ідеями та передачі кращих практик у змішаному навчанні. Створення мережевої системи для обміну досвідом та ідеями сприяє підвищенню якості навчання. Викладачі можуть взаємодіяти, надавати поради один одному та спільно працювати над вдосконаленням навчальних програм.

5) Створення системи підтримки. Важливо створити систему підтримки як для викладачів, так і для студентів, щоб вирішувати технологічні помилки та інші труднощі, які можуть виникнути в процесі змішаного навчання. Це допомагає забезпечити безперебійну роботу програми та сприяє успішному навчанню. Система підтримки повинна бути легкодоступною та ефективною для всіх учасників навчального процесу (Ma'arop, Embi, 2016: 50).

У зв'язку з повільними темпами впровадження змішаного навчання в Україні під час дії воєнного стану і вимушеною необхідністю в такому підході, проведення практичних занять у такому режимі ще не є звичайною практикою. До того ж, законодавча база для підтримки цієї форми освіти не була вичерпно розроблена (Сидоренко та ін., 2023: 10).

У цьому контексті можна використовувати термін «вимушене змішане навчання», оскільки освітяни, які були змушені адаптувати нові технології дистанційного навчання під час карантину, стикаються з новими викликами, обумовленими початком війни. Це підкреслює необхідність адаптації до умов, які не є типовими для традиційного змішаного навчання, і підкреслює важливість розробки відповідної регуляторної бази та методології для подальшого розвитку цієї форми навчання в контексті воєнного стану. Це поняття підкреслює необхідність швидкої адаптації освітньої системи до непередбачуваних ситуацій, таких як кризові обставини, і наголошують на важливості забезпечення доступу до навчання у будь-якій доступній формі для забезпечення безперервності освіти та підтримки навчання у всіх умовах.

Наголосимо на тому, що важливо пам'ятати, що змішане навчання може мати свої обмеження, особливо коли стикається із проблемами, такими як обмежений доступ до Інтернету, застаріле обладнання та програмне забезпечення. Звісно, ці недоліки можуть бути вирішені з часом, при належному фінансуванні та розумінні адміністрацією навчального закладу важливості модернізації освітнього процесу. Ця проблема підкреслює необхідність інвестицій у інфраструктуру та технології навчання, а також навчання педагогічного персоналу щодо використання сучасних засобів та методів навчання. Тільки так можна забезпечити ефективну реалізацію змішаного навчання та зробити його доступним для всіх студентів.

Змішане навчання, взаємодіючи з багатьма аспектами вищої освіти, створює можливості та виклики, які не завжди можна передбачити наперед. Наприклад, змішане навчання, поді-

бно до активного навчання, є індивідуальним і особистим досвідом для студентів. Тому не слід дивуватися тому, що багато аспектів того, що ми називаємо змішаним навчанням, насправді представляють собою суміш викладання та навчання, яка відображає педагогічні підходи і механізми (Dziubanet al., 2018). Дослідження в цій області показують, що змішане навчання ставить певне фізичне і когнітивне навантаження на викладачів. Вони повинні витратити більше часу на виконання різних завдань, таких як оновлення навчального матеріалу, підготовка до завантаження ресурсів, взаємодія зі студентами через повідомлення та оцінювання студентських робіт в онлайн режимі. За думкою багатьох педагогів, це може вимагати додаткових зусиль і створювати додатковий тиск (Ma'arop, Embi, 2016: 49). Тобто вчителям доводиться вирішувати завдання, пов'язані з організацією навчання та плануванням освітнього процесу на основі гібридного навчання.

Успіх будь-якого впровадження змішаного навчання дійсно визначається на етапі планування. Часто керівництво визнає, що змішане навчання є правильним шляхом для навчальних ініціатив. Проте, як стверджує Дж. Хофман, проблема полягає не лише в організаційному ентузіазмі, але і в відсутності організаційного розуміння того, що це складний процес, який виходить за межі окремої технологічної ініціативи. Коли впроваджуються технології навчання, увага часто акцентується на впровадженні самої технології, і в цей час виділяється обмежено часу та бюджету для створення відповідного навчального контенту, який є важливим для успішної програми змішаного навчання (Hofmann, 2011). Ураховуючи це, важливо інвестувати в ефективні моделі професійного розвитку та підтримки викладачів, які впроваджують цей передовий метод навчання, особливо в умовах війни.

Зазначимо, що серйозним викликом для освіти в Україні стали агресивні дії російської армії та загроза обстрілів навчальних закладів. Ця ситуація ускладнює звичайну роботу педагогів, оскільки безпека навчальних закладів стала дуже важливою проблемою (Shermanet al., 2022: 20). Сьогодні однією з найгостріших проблем є відсутність електроживлення та зв'язку, що ще більше ускладнює проведення онлайн-навчання. У відповідь на ці виклики, деяким навчальним закладам в Україні доводиться узгоджувати графіки відключень електроенергії з проведенням навчальних занять. Міністерство освіти і науки України рекомендувало використовувати модель асиміляції синхронного та асинхронного навчання в умо-

вах обмеженого доступу до інтернету та ресурсів. Також розглядаються можливості використання безінтернетних застосунків для пристроїв учнів, які не мають постійного доступу до мережі.

Отже, незважаючи на всі труднощі та виклики, пов'язані із вимушеним переходом до дистанційного та змішаного навчання, змішана освіта стала не лише серйозним випробуванням для всіх учасників освітнього процесу, але й відкрила нові перспективи для поліпшення вже наявного зарученого досвіду та успішної реалізації сучасних міжнародних програм, проектів та технологій у системі освіти України.

Висновки. Введення воєнного стану примусило освітні заклади України перейти на дистанційне викладання та навчання, а також на змішану форму навчання, яка поєднує новітні технології з традиційними методами навчання. Після оволодіння та адаптації новими технологіями

дистанційного навчання під час періоду карантину, освітяни стикнулися з новою реальністю, яка виникла внаслідок початку війни в Україні. У нашій роботі ми розглянули переваги та недоліки, а також виклики, пов'язані з впровадженням моделі змішаного навчання з метою поліпшення якості та ефективності освіти під час війни. Наше дослідження підтвердило, що змішане навчання є успішною та перспективною освітньою технологією, яка дозволяє покращити навчальне середовище завдяки ефективному поєднанню онлайн-ресурсів та дистанційних курсів з традиційним аудиторним навчанням.

Ця робота підкреслює важливість проведення подальших досліджень для вирішення проблем, які виникають у педагогів та закладів вищої освіти під час пошуку нових підходів та інноваційних форм впровадження змішаного навчання в післявоєнний період.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Боднар Т. Сучасні практики використання змішаного навчання в українській вищій школі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип. 45(1). С. 161–165.
2. Бугайчук К. Л. Змішане навчання: теоретичний аналіз та стратегія впровадження в освітній процес вищих навчальних закладів. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2016. Т. 54, Вип. 4. С. 1–18.
3. Горохівська Т. М. Особливості впровадження змішаного навчання у ЗВО в умовах цифровізації освітнього процесу: досвід США. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Т. 1, Вип. 44. С. 114–118.
4. Середа І. В. Реалізація змішаного навчання у підготовці педагогів спеціальної освіти в умовах карантину. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Вип. 88 (2). С. 239–254.
5. Сидоренко, В. В., Кулішов, В. С., Торба, Н. Г. Інноваційні підходи до організації видів практик здобувачів вищої освіти в період воєнного стану. *Вісник Національної академії педагогічних наук України*. 2023. Вип. 5(1). С. 1–15.
6. Сікора Я. Реалізація змішаного навчання у вищому навчальному закладі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2016. Вип. 2. С. 236–239.
7. Староста В. І. Студентоцентроване дистанційне навчання в ускладнених умовах (пандемія covid-19, воєнний стан в Україні). *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету* : електронне наукове фахове видання. 2023. Вип 14. С. 63–77.
8. Bakhov I., Opolska N., Bogus M., Anishchenko V., Biryukova Y. Emergency Distance Education in the Conditions of COVID-19 Pandemic: Experience of Ukrainian Universities. *Education Sciences*. 2021. Vol. 11 (7). DOI: <https://doi.org/10.3390/educsci11070364>
9. Bonk C. J., Graham C. R. *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*, Pfeiffer Publishing, San Francisco. 2006. P. 3-21.
10. Collis B., Moonen J. *Flexible Learning in a Digital World: experiences and expectations*. London: Kogan Page Limited, 2001. P. 217-230.
11. Dziuban C., Graham C. R., Moskal P. D., Norberg A., Sicilia N. Blended learning: the new normal and emerging technologies. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2018. Vol. 15 (3). P. 1–16. DOI: <http://dx.doi.org/10.1186/s41239-017-0087-5>
12. Dziuban C. D., Hartman J. L., Moskal P. D. *Blended Learning*. Center for Applied Research. Research Bulletin. 2004. № 7. URL: <https://www.educause.edu/~media/files/library/2004/3/erb0407-pdf.pdf?la=en> (Last accessed: 21.10. 2023).
13. Gurajena C., Mbunge E., Fashoto St. G. Teaching and Learning in the New Normal: Opportunities and Challenges of Distance Learning Amid COVID-19 Pandemic. *SSRN Electronic Journal*. 2021. DOI: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3765509>
14. Hofmann J. Soapbox: Top 10 challenges of blended learning. 2011. URL: [https://cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20\(Apr%2011\).pdf](https://cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20(Apr%2011).pdf) (Last accessed: 21.10. 2023).
15. Ma'arop A. H., Embi M. A. Implementation of Blended Learning in Higher Learning Institutions: A Review of the Literature. *International Education Studies*. 2016. Vol. 9 (3). P. 41-52.
16. Moebs S., Weibelzahl S. Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises – Outline of a Delphi Study. *Proceedings of the Workshop on Blended Learning and SMEs held in conjunction with the 1st European Conference on Technology Enhancing Learning Crete, Greece*. 2016. P. 1-6.
17. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdyrova I. The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*. 2022. Vol. 2(3). P. 13–22.

REFERENCES

1. Bodnar T. (2021). Suchasni praktyky vykorystannia zmishanoho navchannia v ukraïnskii vyshchii shkoli [Modern practices of using blended learning in Ukrainian higher education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current questions of humanitariscience*, 45, (1). 161–165 [in Ukrainian].
2. Buhaychuk K. L. (2016). Zmishane navchannya: teoretychnyy analiz ta stratehiya vprovadzhennya v osvityi protses vyshchykh navchal'nykh zakladiv. [Blended learning: theoretical analysis and implementation strategy in the educational process of higher educational institutions]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya – Information technologies and teaching aids*, 54 (4). 1–18 [in Ukrainian].
3. Horokhivs'ka T. M. (2022). Shliakhy vprovadzhennia zmishanoho navchannia u ZVO v umovakh tsyfrovizatsiï osvity: dosvid SSHA [Ways of implementing blended learning in HEIS under digitalization in education: the US experience]. *Zhurnalinnovatsiinoi pedahohiky – Journal of Innovative Pedagogy*, 44. 114–118 [in Ukrainian].
4. Sereda I. V. (2022). Realizatsiya zmishanoho navchannia u pidhotovtsi pedahohiv spetsial'noyi osvity v umovakh karantynu [Implementation of blended learning in the training of special education teachers in quarantine]. *Informatsiyni tekhnolohiyi i zasoby navchannya – Information technologies and learning tools*, 88 (2). 239–254 [in Ukrainian].
5. Sydorenko V. V., Kulishov V. S., Torba N. H. (2023). Innovatsiyni pidkhody do orhanizatsiï vydiv praktyk zdobuvachiv vyshchoyi osvity v period voyennoho stanu. [Innovative approaches to the organization of types of practices of higher education students during martial law] *Visnyk Natsional'noyi akademiyi pedahohichnykh nauk Ukrayiny. – Bulletin of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*, 5(1). 1–15 [in Ukrainian].
6. Sikora Y. (2016). Realizatsiya zmishanoho navchannia u vyshchomu navchal'nomu zakladi. [Implementation of blended learning in a higher educational institution.]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya : Pedahohika. Sotsial'na robota. – Scientific Bulletin of Uzhhorod University. Series: Pedagogy. Social work*, 2. 236–239 [in Ukrainian].
7. Starosta V. I. (2023). Studentotsentrovane dystantsiyne navchannya v uskladnenykh umovakh (pandemiya covid-19, voyennyi stan v Ukrayini). [Student-centered distance learning in difficult conditions (covid-19 pandemic, martial law in Ukraine)]. *Vidkryte osvitnye e-seredovyshche suchasnoho universytetu : elektronne naukovе fakhove vydannya. Electronic scientific publication «Open educational e-environment of a modern university»*, 14. 63–77 [in Ukrainian].
8. Bakhov I. Opolska N., Bogus M., Anishchenko V., Biryukova Y. (2021). Emergency Distance Education in the Conditions of COVID-19 Pandemic: Experience of Ukrainian Universities. *Education Sciences*, 11 (7). <https://doi.org/10.3390/educsci11070364> [in Ukrainian].
9. Bonk C. J., Graham C. R. (2006). *Handbook of Blended Learning: Global Perspectives, Local Designs*, Pfeiffer Publishing, San Francisco. 3–21.
10. Collis B., Moonen J. (2001). *Flexible Learning in a Digital World: experiences and expectations*. London: Kogan Page Limited. 217–230.
11. Dziuban C., Graham C. R., Moskal P. D., Norberg A., Sicilia N. (2018). Blended learning: the new normal and emerging technologies. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 15 (3). 1–16.
12. Dziuban C. D., Hartman J. L., Moskal P. D. (2004). *Blended Learning*. Center for Applied Research. *Research Bulletin*, 7. <https://www.educause.edu/~media/files/library/2004/3/erb0407-pdf.pdf?la=en> (Last accessed: 21.10. 2023).
13. Gurajena C., Mbunge E., Fashoto St. G. (2021). Teaching and Learning in the New Normal: Opportunities and Challenges of Distance Learning Amid COVID-19 Pandemic. *SSRN Electronic Journal*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3765509>
14. Hofmann, J. (2011). Soapbox: Top 10 challenges of blended learning. [https://cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20\(Apr%2011\).pdf](https://cedma-europe.org/newsletter%20articles/Training%20Magazine/Top%2010%20Challenges%20of%20Blended%20Learning%20(Apr%2011).pdf)
15. Ma'arop A. H., Embi M. A. (2016). Implementation of Blended Learning in Higher Learning Institutions: A Review of the Literature. *International Education Studies*, 9 (3). 41–52.
16. Moebs S., Weibelzahl S. (2016). Towards a good mix in blended learning for small and medium sized enterprises – Outline of a Delphi Study. *Proceedings of the Workshop on Blended Learning and SMEs held in conjunction with the 1st European Conference on Technology Enhancing Learning Crete, Greece*. 1–6.
17. Sherman M., Puhovskiy E., Kambalova Y., Kdyrova I. (2022). The future of distance education in war or the education of the future (the Ukrainian case study). *Futurity Education*, 2 (3). 13–22.